

It has been proved that in the modern education system there is strategically increasing demand for developing and implementing educational technologies, which would strengthen the young person's responsibility for their health and promote the idea that their welfare correlates to the state of health as much as to the level qualification. In the author's view, the cultural aspect of the problem is crucial in health saving as health culture reflects the extent of a perception by the person their attitude to oneself, society and nature.

Having considered best practices in promoting healthy lifestyle seen in the retrospective view of historical and social aspects there have been worked out the recommendations that can be used to develop modern strategy to be applied to the sphere of Ukrainian citizens' health saving, and the further outlined points should be taken into account: first, the results of the monitoring-aimed study of the health condition of all age groups of the population and its dynamics; second, there were specified mechanisms of implementation of the series of regulations, programmes aimed at maintaining health of young people in an educational environment; third, there was specified the role of each socio-economic structure (family, educational institutions, public healthcare system, industrial facilities, sports and recreation organizations, government agencies, civil society institutions, etc.) in solving the problems of protecting, saving and strengthening the health of children and youth in Ukraine.

Key words: *promotion of healthy lifestyle, health saving, healthy lifestyle.*

В. Бобрицкая, д-р. пед. наук, проф.

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, Украина

КУЛЬТИВИРОВАНИЕ ЗДОРОВЬЯ В ИСТОРИКО-СОЦИАЛЬНОЙ РЕТРОСПЕКТИВЕ: ОТ ЭПОХИ ВОЗРОЖДЕНИЯ ДО НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ

Освещено историческое развитие научной мысли о культивировании здоровья в разное время – от эпохи Возрождения до настоящего времени (период XIV–XXI в.); обосновано, что обращение к проблеме культивирования здоровья современного человека требует пересмотра сформированных стереотипов его поведения с учетом значимости образа жизни; на основе анализа опыта культивирования здоровья в историко-социальной ретроспективе разработаны рекомендации, которые могут использоваться для создания современной стратегии Украины в сфере сохранения здоровья населения.

Ключевые слова: *культивирование здоровья, сохранение здоровья, здоровый образ жизни (ЗОЖ).*

Відомості про автора

Бобрицька Валентина Іванівна – Україна, Київ, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Контактна інформація: 050-304-28-11, bobrytska@ukr.net

Бобрицкая Валентина Ивановна – Украина, Киев, доктор педагогических наук, профессор кафедры социальной философии, философии образования и образовательной политики Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова.

Контактная информация: 050-304-28-11, bobrytska@ukr.net

Bobrytska Valentyna Ivanovna – Ukraine, Kyiv, Doctor of Science (Pedagogics), Professor, Professor of the Department of Social Philosophy, Philosophy of Education and Educational policy, National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov.

Contact information: 050-304-28-11, bobrytska@ukr.net

УДК 378.14:37.041

А. Вітченко, д-р пед. наук, проф.
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, Київ,
А. Вітченко, канд. пед. наук, доц.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ

ОПТИМІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ВВНЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Присвячено актуальній педагогічній проблемі оптимізації самостійної роботи у вищих військових навчальних закладах із використанням сучасних технологій навчання. На підставі проведеного аналізу виявлено посилений інтерес до можливостей поглиблення самоосвітньої компетентності майбутніх військових фахівців, технологізації їхньої самопідготовки для забезпечення подальшої продуктивної освітньо-професійної діяльності у системі неперервної освіти. З'ясовано, що технологізація самостійної роботи студентів (курсантів, слухачів) ВВНЗ передбачає структурування освітнього змісту, вибір оптимальних шляхів і способів його опрацювання під час самопідготовки, надання консультативної допомоги стосовно планування, організації, контролю самоосвітньої діяльності, забезпечення необхідною джерельною базою, дидактичними матеріалами, засобами контролю і самоконтролю, налагодження дієвого зворотного зв'язку між суб'єктами навчального процесу, створення сприятливих психолого-педагогічних та організаційних умов для самопідготовки. Доведено, що якість самостійної роботи у вищій військовій школі залежить від продуманого навчально-методичного забезпечення, вдало дібраних технологій навчання, налагодженого контролю за результатами самоосвітньої підготовки студентів (курсантів, слухачів).

Ключові слова: *самостійна робота, оптимізація, сучасні технології навчання, контроль самостійної роботи, самоосвітня підготовка, студенти (курсанти, слухачі), вищі військові навчальні заклади.*

Постановка проблеми. Основними стратегічними напрямами розвитку освітньої галузі в Україні є модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентнісного підходу, підвищення її якості, забезпечення доступу до навчання протягом усього життя [1]. Потреба в реалізації визначених пріоритетів зумовлює посилений інтерес до можливостей поглиблення самоосвітньої компетентності майбутніх військових фахівців, технологізації їхньої самопідготовки для забезпечення подальшої продуктивної освітньо-професійної діяльності у системі неперервної освіти. Таким чином особливої актуальності для педагогічної науки, практики викладання набуває проблема оптимізації самостійної

роботи студентів (курсантів, слухачів) ВВНЗ із використанням сучасних технологій навчання.

Мета статті – проаналізувати традиційні підходи до організації самоосвітньої підготовки у ВВНЗ, визначити можливості оптимізації самостійної роботи студентів (курсантів, слухачів) у контексті технологізації вищої військової школи й розроблення внутрішніх механізмів забезпечення якості вищої освіти.

Стан дослідження. Концептуальні основи організації самостійної роботи у вищій школі заклали А. Алексюк, С. Гончаренко, Ю. Зінковський, В. Козаков, М. Солдатенко, Б. Сусь, М. Фіцула, М. Шут та інші вчені. У працях сучасних дослідників значна увага приділяється розкриттю місця і ролі самостійної роботи в нав-

чальному процесі ВНЗ (О. Гурська), в умовах КМСОНП (С. Величко, О. Слободяник), налагодженню дієвої системи управління самоосвітньою підготовкою студентів (В. Буряк, О. Демченко, Л. Журавська, Д. Швець та інші), підвищенню ефективності самостійної роботи й розробленню методики її системної організації (В. Король, В. Мусієнко, О. Сусак, Н. Токова) тощо.

Виклад основних положень. Передові вчені-педагоги неодноразово наголошували на недоцільності зведення навчання до повідомлення і засвоєння готових знань. Зокрема, А. Дистервег у "Керівництві до освіти німецьких учителів" таким чином сформулював основну мету освіти і найважливіший дидактичний принцип: "...лише наскільки вистачає самодіяльності, людина здатна сприймати освіту від інших або набувати її самостійно. Головна мета вихователя повинна тому полягати в розвитку самодіяльності, завдяки якій людина може згодом перетворитися на розпорядника своєї долі, продовжувачем освіти свого життя. Самодіяльності він повинен повідомити вищу силу, життєздатність і всеосяжне охоплення та підкорити їй інші духовні і фізичні сили. Отже, вище завдання освіти, суб'єктивна основа його – розвиток самодіяльності" [2, с. 72].

Ефективність освітнього процесу у вищій військовій школі визначається рівнем продуктивності навчально-пізнавальної діяльності студентів (курсантів, слухачів) як під час аудиторних занять, так і самопідготовки. Логіка поступового зменшення аудиторного навантаження, збільшення обсягів самостійної роботи у ВВНЗ викликана впровадженням нової моделі освіти, яка характеризується такими ознаками:

- розвивальна спрямованість навчання, оволодіння як спеціальними, так і загальнонавчальними вміннями, прийомами освітньої комунікації, інтерактивної навчальної взаємодії;
- неперервність навчання, гнучкість особистісних траєкторій оволодіння освітніми програмами;
- постійна оновлюваність змісту навчання, розширення джерел і каналів передавання навчальної інформації, урізноманітнення форм, способів і засобів навчання.

Першочерговим завданням вищої військової освіти є створення сприятливих умов для формування компетентного, критично мислячого, активного, самодостатнього, відповідального офіцера, спроможного постійно збагачувати набуті знання, поглиблювати власну самоосвітню компетентність, керувати самопідготовкою військовослужбовців. Таким чином у сучасних умовах підвищується роль самостійної роботи, зростає її значущість для освітньо-професійної підготовки військових фахівців.

Самостійна робота є однією з основних форм організації освітнього процесу у вищій військовій школі. Вона є системою продуманих, взаємопов'язаних видів освітньої діяльності студентів (курсантів, слухачів), спрямованих на автономне опрацювання спеціально відібраного та відпрацьованого для цього програмного матеріалу, виконання розроблених завдань за загальним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі (присутності). Саме продуманий, науково обґрунтований підхід до організації самостійної роботи забезпечуватиме, на думку авторитетних дослідників, формування принципово нового типу відносин між викладачем і тими, хто навчається: "Якщо на перших курсах викладачу належить активна творча позиція, а студент лише слідує за ним, то в міру просування до старших курсів ця послідовність повинна зміщуватися у бік спонукання студента більше працювати самостійно, активно прагнути до самоосвіти" [3, с. 805].

Продуктивність самостійної роботи значною мірою залежить від рівня загальноосвітньої підготовки тих, хто

навчається, від сформованості у них таких особистісних якостей, як дисциплінованість, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, автономність, активність, працелюбність, допитливість та ін. У зв'язку з цим особливу увагу слід приділяти опануванню різних прийомів читання навчальної й наукової літератури (швидке, сканувальне, аналітичне, вибіркове), формуванню загальнонавчальних умінь виділяти у тексті (усному повідомленні) головну думку, знаходити її аргументацію, систематизувати й узагальнювати опрацьований матеріал, стисло передавати та фіксувати викладені у ньому ключові авторські ідеї, думки, висловлювання. Не можна не погодитись із твердженням М. Фіцулі про те, що "економія часу і енергії читача досягається не лише швидкістю читання і запису, а й умінням правильно обрати і реалізувати раціональний вид запису (план, тези, конспект, анотація, рецензія, реферат та ін.)" [4, с. 210]. Таким чином до навчальних планів підготовки військових фахівців мають увійти спецкурси та спецсемінари, що забезпечуватимуть розвивальну складову вищої освіти. Особливої уваги заслуговує проблема оптимізації самостійної роботи, що в умовах ВВНЗ набуває першочергового значення.

Під оптимізацією С. Гончаренко розуміє "вид управління навчальним процесом, що забезпечує оптимальне (найкраще, найдоцільніше за цих умов) функціонування навчально-виховної системи" [5, с. 239]. Серед основних критеріїв оптимального навчального процесу автор "Українського педагогічного словника" виокремлює такі: результативність і якість вирішення навчально-виховних завдань, витрати часу й зусиль його суб'єктів.

У теорії оптимізації навчально-виховного процесу академіка Ю. Бабанського передбачалось застосування різних критеріїв, зокрема критерію витрат засобів. На думку автора книги "Оптимізація навчально-виховного процесу", за визначенням критерієм "більш оптимальним є той варіант, який дає такі ж результати, за той же час, за тих же умов, але за менших економічних витрат на навчання" [6, с. 27]. Провідного значення набуває теза Ю. Бабанського про те, що "обрати оптимальний варіант процесу навчання – це означає обрати найбільш оптимальні завдання, зміст, методи, засоби, форми, тобто всі основні компоненти навчального процесу, а також потрібний темп та забезпечити сприятливі умови для навчання" [6, с. 28–29].

Самостійна робота проводиться за окремою частиною освітньої програми, що передбачає засвоєння студентами (курсантами, слухачами) найменш складних питань, тем, розділів навчальної програми за визначеними викладачем обсягом і методикою (технологічною картою). При цьому не допускається, за винятком вивчення інформації з обмеженим доступом, проведення спеціальних дослідів, жорстка регламентація організаційних форм проведення позааудиторної самостійної роботи. Викладач рекомендує для опрацювання перелік інформаційних джерел, дидактичних матеріалів, обладнання, проте вибір місця для самопідготовки (наукова бібліотека, комп'ютерний клас, лабораторія, тренажерний зал, удома) покладається на тих, хто навчається. Вагомим стимулом для студентів (курсантів, слухачів) є те, що вони несуть персональну відповідальність за успішність власної самопідготовки, її відповідність сформульованим у планах і програмах освітньо-виховним цілям.

Позааудиторну самостійну роботу поділяють на систематичну й акордну. Систематична самопідготовка передбачає розподілене на весь період навчання (управлінський цикл) самостійне вивчення дозованого навчального матеріалу і виконання за ним певних за-

вдань. Під акордною розуміють компактну й необмежену в часі освітню діяльність, що спирається на результати систематичної самопідготовки та спрямована на виконання певного завершеного навчально-пізнавального, науково-дослідницького продукту (повідомлення, виступ, доповідь; курсова й дипломна роботи). "На базі кількісного нагромадження навичок самостійної роботи до певного рівня виникає необхідність в акордній праці. — стверджує А. Алексюк. — Остання має нову мету — перетворення набутих навичок у нову якісну структуру (підготовка виступу, доповіді на науковій студентській конференції й т. ін.)" [7, с. 436].

Технологізація самостійної роботи студентів (курсантів, слухачів) ВВНЗ передбачає проведення таких заходів:

- структурування освітнього змісту, вибір оптимальних шляхів і способів його опрацювання під час самопідготовки;
- надання консультативної допомоги тим, хто навчається, щодо планування, організації, контролю самоосвітньої діяльності;
- забезпечення необхідною джерельною базою, дидактичними матеріалами, засобами контролю та самоконтролю;
- налагодження дієвого зворотного зв'язку між суб'єктами навчального процесу;
- створення сприятливих психолого-педагогічних та організаційних умов для самопідготовки.

Якість самостійної роботи студентів (курсантів, слухачів) ВВНЗ значною мірою залежить від продуманого навчально-методичного забезпечення, вибору й застосування відповідного технологічного інструментарію.

Самостійна робота, зазвичай, організовується на основі різних систем і технологій навчання. Наприклад, тьюторська система навчання побудована за принципами наставництва та випереджальної самопідготовки тих, хто навчається. Із метою забезпечення високої продуктивності, свідомості в засвоєнні нового матеріалу викладач-тьютор розробляє до кожного заняття завдання, які в обов'язковому порядку мають опрацьовуватися всіма студентами (курсантами, слухачами). Зміст випереджальних завдань передбачає начитування доступного для самостійного сприйняття матеріалу, його осмислення, підготовку відповідей на запропоновані запитання тощо. Завдяки тьюторській системі забезпечується продуктивний зворотній зв'язок між суб'єктами навчання (викладачем і студентами, курсантами, слухачами), який дозволяє на початковому етапі виявити проблеми в особистісному сприйнятті програмного змісту, приділити більшу увагу тим навчальним питанням, опрацювання яких викликало неабиякі труднощі під час самопідготовки. Тьюторська система сприяє підвищенню навчально-пізнавальної активності студентів (курсантів, слухачів), створює умови для їхнього безпосереднього включення у процес поглибленого розгляду й обговорення нового матеріалу, прискореного переходу до практичного застосування набутих знань.

Вибір методів самостійної роботи зумовлюється рівнем підготовки тих, хто навчається, особливостями змісту освіти, а також тими освітньо-виховними завданнями, які вирішуються на певному етапі навчання. Наприклад, до традиційної оглядової (монографічної) лекції самостійна робота проводиться на основі репродуктивного методу (прийоми читання, конспектування, виконання практичних завдань), який передбачає постановку викладачем завдань репродуктивного характеру:

1. Самостійно прочитати матеріали підручника.
2. Скласти план повідомлення за прочитаним матеріалом.

3. Підготувати стислий переказ матеріалів підручника, розгорнуте повідомлення з коментуванням основних положень, їх ілюстрування власними прикладами.

4. Законспектувати рекомендовані джерела.

5. Скласти анотований перелік літератури за навчальними питаннями та ін.

Самопідготовку студентів (курсантів, слухачів) до проблемної лекції доцільно побудувати на основі проблемного й дослідницького методів (прийоми постановки проблемних запитань, пошуку та обґрунтування різних варіантів рішення проблеми, їх порівняння), що сприятиме успішному виконанню ними таких пошукових завдань:

1. Визначити наявні суперечності, окреслити проблему.
2. Розкрити причини виникнення проблеми та її сутність.
3. Сформулювати проблемне запитання.
4. Порівняти різні погляди на досліджувану проблему, визначити наявні розходження у поглядах на її вирішення.

5. Проаналізувати аргументаційну базу різних підходів до вирішення проблеми, сформулювати власну оцінку їхньої обґрунтованості.

6. Відпрацювати власне бачення шляхів і способів розв'язання проблеми, аргументувати пропонувані рішення.

7. Згенерувати ідеї щодо альтернативних підходів до вирішення проблеми на певну перспективу.

Значним розвивальним потенціалом для організації самостійної роботи володіють сучасні технології навчання, зокрема новітні інформаційні технології, інтерактивні технології колективно-групового навчання.

Новітні інформаційні технології є сукупністю методів і технічних засобів збирання, організації, збереження, опрацювання, передавання та подання інформації за допомогою комп'ютерів і комп'ютерних комунікацій. Новітні інформаційні технології відіграють провідну роль в оптимізації самостійної роботи завдяки таким особливостям:

1. Забезпечують доступ до джерел інформації й інформаційних ресурсів (електронні бібліотеки, реферативні бази даних, архіви тощо).

2. Сприяють налагодженню консультативної допомоги у синхронному (онлайн) та асинхронному (офлайн) режимах.

3. Підтримують зворотній зв'язок між викладачем і тими, хто навчається.

4. Створюють умови для оперативного обміну інформацією та її оновлення.

Оптимізація самостійної роботи забезпечується за допомогою кейс-технології. Актуальність упровадження кейсів у систему вищої професійної освіти обумовлена її компетентнісною спрямованістю, зорієнтованістю на підготовку фахівців, яким притаманні аналітизм, критичне мислення, креативність, гнучкість у залагодженні проблемних питань [8, с. 217].

Проблеми застосування кейсів у вищій школі насамперед пов'язані з поверховим розумінням їхньої сутності та призначення. Найчастіше спостерігається спрощення кейс-технології, яку підміняють "прикладом із життя", а навчальна дискусія перетворюється на розмову "про життя". Окремі дослідники необґрунтовано отожденовлюють поняття "метод" і "технологія" відносно кейсового навчання. Так, наприклад, у посібнику "Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі" кейс витлумачується як "дуже деталізовані, контекстуальні, описові доповіді і повідомлення про викладання і учіння", і як метод "діяльнісно-кооперативного підходу до навчання", і як "практика

використання "кейсів" як засобу навчання" [9, с. 19], що по суті є звичайною підміною понять.

У посібнику С. Сисоєвої "Інтерактивні технології навчання дорослих" кейс визначається як метод аналізу ситуацій і водночас зазначається, що "ситуативний аналіз ґрунтується на сукупності прийомів і методів осмислення ситуації, її структури, основних її чинників, тенденцій розвитку і т. д." [10, с. 229]. С. Сисоєва визнає можливість інтегрування в кейсі інших методів навчання (моделювання, системний аналіз, мисленнєвий експеримент, методи опису, проблемний метод, метод класифікації, ігрові методи, "мозкова атака", дискусія [10, с. 210–211]), що підтверджує інтегрально-технологічну природу кейсу.

Якщо виходити із визначення технології як "системного методу створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань" [5, с. 331], а кейс формується на основі поєднання декількох методів ("моделювання, системний аналіз, проблемний метод, мисленнєвий експеримент, методи опису, класифікації, ігрові методи"), то він є саме технологією ситуативного навчання. Підтвердження обґрунтованості такого розуміння кейсу знаходимо у працях авторитетних дослідників [11, с. 38].

У сучасній зарубіжній науці спостерігаються спроби концептуалізувати проблему використання кейсів у системі підготовки фахівців із вищою освітою. Зокрема, І. Масалков, М. Сьоміна наголошують на методологічному значенні кейсового навчання для осучаснення вузівського викладання, підвищення ролі креативності, інноватики в організації освітнього процесу. "Кейс стаді, – стверджують дослідники, – виступає як образ мислення, особлива стратегія, а іноді й образ життя, що дозволяє по-іншому думати й діяти, оновити свій творчий потенціал" [12, с. 7]. Серед основних проблем, які доводиться вирішувати за допомогою кейсового навчання, автори підручника "Стратегія кейс стаді" називають формування прогресивного стилю мислення майбутнього фахівця, етики й мотивації його дослідницької та викладацької діяльності [12, с. 7].

Сутність кейс-технології полягає у зверненні до конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються "кейсами") із життя або професійної діяльності для спільного аналізу, обговорення та вироблення студентами (курсантами, слухачами) рішень із певного розділу дисципліни. Традиційна структура кейсу складається з нормативних (обов'язкових) і факультативних (необов'язкових) елементів (табл. 1).

Таблиця 1. Структура кейсу

Нормативні (обов'язкові) елементи	Факультативні (необов'язкові) елементи
1. Ситуація (випадок, проблема, історія) із реального життя або професійної діяльності	
	2. Контекст ситуації (хронологічний, історичний, топологічний, особистісний тощо)
	3. Авторський коментар ситуації
4. Запитання й завдання для роботи з кейсом	
	5. Додатки (таблиці, схеми, графіки, діаграми, документація, карти, відео-, аудіозаписи тощо)

Цінність кейсу полягає в тому, що він одночасно не лише відображає практичну проблему, але й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при її вирішенні, що свідчить про пріоритетне значення кейс-технології в організації самостійної роботи студентів (курсантів, слухачів) із дисципліни, у побудові тісної взаємодії між аудиторним навчанням та самопідготовкою.

Зазвичай, кейс розробляється викладачем до практичного заняття й заздалегідь передається студентам (курсантам, слухачам) для самостійного опрацювання. Аналіз проблемної ситуації, покладеної в основу "мертвого" кейсу, передбачає вивчення рекомендованих джерел, осмислення авторського контексту, перегляд допоміжних і вміщених у додатках ілюстративних матеріалів (таблиці, графіки, діаграми, карти, фотознімки, аудіо- та відеофайли). Самостійна робота із "живим" кейсом, у якому відсутні певні структурні елементи (розв'язка або контекст ситуації, авторський коментар ситуації, перелік рекомендованих джерел, додатки), відкриває необмежені можливості для самореалізації в різних видах навчальної діяльності: аналітичній, інтерпретаційній, прогностичній, проектувальній, творчій (написання сценаріїв, виконавство тощо). Таким чином, використання кейс-технології сприяє поглибленню самоосвітньої компетентності студентів (курсантів, слухачів) шляхом формування у них умінь самостійно добирати необхідну інформацію з різних джерел, застосовувати набуті теоретичні знання при аналітичному розгляді та вирішенні проблемних ситуацій, передбачати різноманітний розвиток подій, моделювати можливі варіанти розвитку ситуацій, генерувати ідеї стосовно залягання конфліктів, виробляти здатність ухвалювати рішення в умовах прогнозованих змін ситуації, презентувати та відстоювати під час прилюдного обговорення результати самоосвітньої підготовки.

Для ефективного управління позааудиторною самопідготовкою студентів (курсантів, слухачів) у практиці викладання застосовують контроль самостійної роботи, що є складовою частиною внутрішнього механізму забезпечення якості вищої освіти ВВНЗ.

Контроль самостійної роботи є однією із форм дидактичного контролю, що передбачає з'ясування ефективності самопідготовки тих, хто навчається, сформованості в них як спеціальних (професійних, фахових) знань і вмінь, так і самоосвітньої компетентності, що включає знання раціональних способів пізнання, вміння системного планування, продуктивної організації та оперативного визначення результатів самостійної пізнавальної діяльності. Основним об'єктом контролю самостійної роботи має бути не власне сам процес самопідготовки студентів (курсантів, слухачів), а раціональні шляхи та способи залягання поставлених завдань, кінцеві продукти самостійної навчально-пізнавальної діяльності: план, тези, конспект, реферат, узагальнююча схема або таблиця, рішення, пропозиції тощо.

Результативність контролю самостійної роботи безпосередньо залежить від технологічного його впровадження у процес викладання навчальної дисципліни, що передбачає вирішення таких питань:

1. *Обсяг* (не менше 30 % від загального бюджету часу, що відводиться на самостійну роботу).

2. *Періодичність проведення* (щотижнево, 0,33 академічної години на особу, не менше 1 год тижневого навантаження на академічну групу).

3. *Види і форми* (індивідуальний звіт; письмова або усна доповідь; захист реферату; презентація власних рішень, розробок, творчих проєктів; контрольне тесту-

вання; віртуальна екскурсія за матеріалами фотозйомок, відеоспостережень; ділова гра; колоквиум; дискусія, диспут й ін.).

При плануванні самостійної роботи у вищій військовій школі варто керуватися настановами А. Алексюка, сформульованими в підручнику "Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія": "Чинні навчальні плани вузів досі є недостатньо активним важелем інтенсифікації самостійної роботи студентів. <...> Необхідно зменшити обсяг обов'язкових аудиторних занять, визначити оптимальні межі раціонального планування і контролю за самостійною роботою студентів" [7, с. 438].

Висновки. Ефективність самостійної роботи у вищій військовій школі зумовлена чітким розумінням її специфічних цілей, характером і спрямованістю самоосвітньої підготовки студентів (курсантів, слухачів) у системі навчання, належним технологічним забезпеченням цього процесу, налагодженням дієвого контролю за його результатами. Оптимізація самостійної роботи в умовах вузівського викладання залежить від застосування сучасних технологій навчання, зокрема кейс-технології, яка не лише спрямовує на вирішення практичної проблеми, але й мотивує опанування додаткових знань, досвіду, способів діяльності, сприяє відпрацюванню самоосвітніх і дослідницьких умінь, набуттю майбутніми військовими фахівцями культури службового (ділового) спілкування тощо. Дієвим механізмом забезпечення якості самоосвітньої підготовки студентів (курсантів, слухачів), зворотного зв'язку між суб'єктами освітнього процесу є контроль самостійної роботи, системне впровадження якого сприятиме суттєвому розвантаженню аудиторного дидактичного контролю, підвищенню продуктивності навчально-пізнавальної діяльності в позааудиторний час.

Перспективне завдання організації самостійної роботи у ВНЗ полягає в підготовці майбутніх військових фахівців до неперервної професійної освіти, у формуванні особистісної потреби в постійному самовдосконаленні шляхом самоосвіти, саморозвитку та самовиховання.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України "Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> – Назва з екрана.
2. Дистерверг А. Избр. пед. соч. / А. Дистерверг. – М. : Учпедгиз, 1956.

3. Енциклопедія освіти. – К. : Юрінком Інтер, 2008.
4. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2014.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997.
6. Бабанський Ю. К. Оптимізація учебно-воспитательного процесса : (Метод. основы). – М. : Просвещение, 1982.
7. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998.
8. Вітченко А. О. Технології навчання у вищій військовій школі : теорія і практика : навч.-метод. посіб. / А. О. Вітченко, В. І. Осьодло, С. М. Салкуцян ; за ред. В. М. Телелима. – К. : НУОУ, 2016.
9. Пятакова Г. П. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі : навч.-метод. посіб. / Г. П. Пятакова, Н. М. Заячківська. – Л. : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
10. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих : навч.-метод. посіб. / С. О. Сисоєва. – К. : ЕКМО, 2011.
11. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання : теорія, практика, досвід : метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002.
12. Масалков І. К. Стратегія кейс-стадії : методологія дослідження і преподавання : учебник / І. К. Масалков, М. В. Семіна. – М. : Академ. проект ; Альма Матер, 2011.

References

1. Ukaz Prezidenta Ukrainy "Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku" vid 25.06.2013 № 344/2013 [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> – Nazva z ekrana.
2. Dysterveh A. Yzbr. ped. soch. / A. Dysterveh. – M. : Uchpedhiz, 1956.
3. Entsiklopediia osvity / hol. red. V. H. Kremen. – K. : Yurinkom Inter, 2008.
4. Fitsula M. M. Pedahohika vyshchoi shkoly : navch. posib. / M. M. Fitsula. – 2-e vyd., dop. – K. : Akademvydav, 2014.
5. Honcharenko S. U. Ukrainnyi pedahohichnyi slovnyk / S. U. Honcharenko. – K. : Lybid, 1997.
6. Babanskyi Yu. K. Optymyzatsiya uchebno-vospytatelnoho protsessu : (Metod. osnovy). – M. : Prosveshchenye, 1982.
7. Aleksiuk A. M. Pedahohika vyshchoi osvity Ukrainy. Istoriia. Teoriia : pidruch. / A. M. Aleksiuk. – K. : Lybid, 1998.
8. Vitchenko A. O. Tekhnologii navchannia u vyshchii viiskovii shkoly : teoriia i praktyka : navch.-metod. posib. / A. O. Vitchenko, V. I. Osodlo, S. M. Salkutsan ; za red. prof. V. M. Telelyma. – K. : NUOU, 2016.
9. Piatakova H. P., Zaiachkivska N. M. Suchasni pedahohichni tekhnologii ta metodyka yikh zastosuvannia u vyshchii shkoly : navch.-metod. posib. – Lviv : VTS LNU imeni Ivana Franka, 2003.
10. Sysoieva S. O. Interaktyvni tekhnologii navchannia doroslykh : navch.-metod. posib. / S. O. Sysoieva. – K. : EKMO, 2011.
11. Pometun O. I. Interaktyvni tekhnologii navchannia : teoriia, praktyka, dosvid : metod. posib / uklad. : O. Pometun, L. Pyrozhenko. – K. : A.P.N., 2002.
12. Masallov Y. K. Stratehiya keis stadyi : metodolohiya yssledovanyia y prepodavanyia : ucheb. / Y. K. Masallov, M. V. Semyna. – M. : Akadem. proekt ; Alma Mater, 2011.

Надійшла до редколегії 29.05.17

A.Vitchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
A.Vitchenko, PhD, Associate Professor
M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, Ukraine

OPTIMIZATION OF SELF-WORK AT THE HIGHER MILITARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS USING MODERN TEACHING TECHNOLOGIES

The article is devoted to the current pedagogical problem of the self-work optimizing at the higher military educational establishments (HME) using modern teaching technologies. Based on the conducted analysis, the increased interest of the future military experts towards the possibilities of their self-educational competence deepening, technologizing their self-preparation to ensure the productive future educational and professional activities in the system of life-long learning has been revealed. It is established, that the effectiveness of students' (cadets', listeners') self-work at the HME largely depends on the formation of personal and professional qualities such as discipline, dedication, persistence, responsibility, autonomy, activity, diligence, curiosity, etc., on the general education level, that is provided by mastering the various techniques of reading the educational and scientific literature (fast, scanning, analytical, selective, etc.) development the comprehensive skills to find in the text the key messages, the appropriate arguments, to organize and synthesize the researched material, briefly retell and record the authors' leading ideas, thoughts and expressions.

It is proved that the students' (cadets', listeners') self-work technologization helps to structure the educational content, to choose the best ways and methods for its passing during self-working, to provide the consultative assistance in planning, organizing, controlling self-educational activities, to support the necessary information resources, didactic materials, the ways to control and self-control, to launch an effective feedback between the students (cadets, listeners) and the lecturers, to create the favourable psychological, pedagogical and organizational conditions for self-working. The choice of methods of self-work are determined by the students' training level, the peculiarities of the discipline content, as well as the educational problems solved at the particular stage of training.

The particular attention is paid to the students' (cadets', listeners') self-preparation at the HME based on new information technologies and interactive technologies for group learning. The leading role of case-technology for self-work optimization is shown, it is determined by its competence and training orientation. The integrated nature of the case-technology is emphasized. It combines the different teaching methods (simulation, system analysis, problem method, mental experiment, describing methods, categorizing, playing techniques, etc.) and provides the close interaction between classroom training and self-preparations.

Keywords: self-work, optimization, modern teaching technologies, self-study control, self-education, students (cadets, listeners), higher military educational establishments.

А. Витченко, д-р пед. наук, проф.
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна,
А. Витченко, канд. пед. наук, доц.
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна

ОПТИМИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ В ВВУЗ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ

Посвящена актуальной педагогической проблеме оптимизации самостоятельной работы в высших военных учебных заведениях с использованием современных технологий обучения. Установлено, что технологизация самостоятельной работы студентов (курсантов, слушателей) ВВУЗов предусматривает структурирование образовательного содержания, выбор оптимальных путей и способов его отработки во время самоподготовки, предоставление консультативной помощи относительно планирования, организации, контроля самообразовательной деятельности, обеспечение необходимыми информационными ресурсами, дидактическими материалами, средствами контроля и самоконтроля, налаживания действенной обратной связи между субъектами учебного процесса, создание благоприятных психолого-педагогических и организационных условий для самоподготовки. Доказано, что качество самостоятельной работы в высших военных учебных заведениях зависит от продуманного учебно-методического обеспечения, успешно подобранных технологий обучения, налаженного контроля за результатами самообразовательной подготовки студентов (курсантов, слушателей).

Ключевые слова: самостоятельная работа, оптимизация, современные технологии обучения, контроль самостоятельной работы, самообразовательная подготовка, студенты (курсанты, слушатели), высшие военные учебные заведения.

Відомості про авторів

Вітченко Андрій Олександрович – Україна, Київ, доктор педагогічних наук, професор кафедри суспільних наук Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Контактна інформація: 050-559-51-71, vitan2017@ukr.net

Вітченко Андрей Александрович – Україна, Київ, доктор педагогічних наук, професор кафедри общественных наук Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Контактная информация: 050-559-51-71, vitan2017@ukr.net

Вітченко Анастасія Юхимівна – Україна, Київ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Контактна інформація: моб. тел: 099-298-30-98, vana178@mail.ru

Вітченко Анастасія Ефимовна – Україна, Київ, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Контактная информация: моб. тел: 099-298-30-98, vana178@mail.ru

Vitchenko Andriy – Ukraine, Kyiv, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine.

Contact information: 050-559-51-71, vitan2017@ukr.net

Vitchenko Anastasiia – Ukraine, Kyiv, PhD (of Pedagogical Sciences), Associate Professor, M.P. Dragomanov National Pedagogical University.

Contact information: 099-298-30-98, vana178@mail.ru

УДК 378

Н. Головка, канд. пед. наук, доц.,
С. Балашова, канд. пед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуто основні підходи науковців до педагогічної майстерності. Досліджено, що рівень педагогічної майстерності викладача вищої школи є важливим чинником навчально-виховного процесу, який позначається на результатах навчання студентів, на формуванні їх як особистостей. У свою чергу, розвиток педагогічної майстерності викладача тісно корелює з його ставленням до себе, вимогами до своєї діяльності, особистісними якостями. Визначено, що педагогічну майстерність можна визначити як вищу творчу активність педагога, що проявляється в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній ситуації навчання, виховання і професійної підготовки студентів.

Ключові слова: педагогічна майстерність, рівні педагогічної майстерності, творча активність викладача.

Вступ. Педагогічна майстерність була предметом вивчення вітчизняної науки з другої половини XIX ст. Цьому періоду характерні вагомі перетворення в освітній галузі. Проблема формування педагогічної майстерності на сьогодні є особливо актуальною для становлення викладача вищого навчального закладу.

Мета дослідження – розкрити сутність педагогічної майстерності в дослідженнях науковців, визначити компоненти формування педагогічної майстерності й охарактеризувати її рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання педагогічної майстерності завжди було предметом уваги багатьох видатних вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів. Досить назвати прізвища Я. А. Коменського, К. Д. Ушинського, А. Дістервега, А. С. Макаренка, В. О. Сухомлинського, І. А. Зязюна й ін. У працях науковців висвітлено питання професійної підготовки педагога, розглянуто умови формування педагогічної майстерності, її складові, розкриті різні аспекти з формування педагогічної майстерності викладача ВНЗ.

Методологія дослідження. Педагогічну майстерність науковці визначають по-різному. Поняття "педаго-

гічна майстерність" досить широко й повно розкрито в "Український педагогічний словнику" (автор С. У. Гончаренко). Відомий український дидакт так визначає педагогічну майстерність: "Це характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність)" [1, с. 251]. Учений відзначає, що педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі й педагогічному досвіді. Необхідними умовами професійної майстерності є гуманістична позиція педагога й професійно значимі особистісні риси і якості.

О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка стверджують, що педагогічна майстерність це оволодіння педагогом кращими зразками, еталонами й рівнем педагогічної діяльності, педагогічного спілкування, професійної поведінки, що забезпечує високі результати навченості, вихованості і розвитку учнів [6].